

Wel of geen handen schudden?

Samenvatting

De afgelopen jaren is meerdere malen veel te doen geweest rondom mannen die, op grond van hun religieuze overtuiging, weigeren vrouwen de hand te schudden (of omgekeerd). Veelal werd door politici hierop verontwaardigd gereageerd, zeker waar het personen in overheidsfuncties betrof. Een aantal malen oordeelde de Commissie Gelijke Behandeling over gevallen waar personen die geen handen van het andere geslacht wilden schudden, om deze reden een betrekking geweigerd werd. Deze oordelen vielen verschillend uit. Het gaat hier dan ook om botsende grondrechten en dat maakt deze problematiek ingewikkeld. Bovendien is 'handen schudden' geen wettelijke norm, maar een maatschappelijke conventie. De wet biedt hier geen uitkomst. Het Bureau Discriminatiezaken meent dan ook, dat hier geen algemene richtlijn kan gelden, maar dat voorkomende situaties per geval bekeken dienen te worden.

Inleiding

Op 19 november 2004 werd toenmalig minister Rita Verdonk in aanwezigheid van tientallen imams in een moskee de hand geweigerd door één imam. Direct was dit voorpaginanieuws, met bijbehorende foto waarop Verdonk demonstratief haar hand uitsteekt. Er volgde veel discussie over de positie van de vrouw in de islam, over 'respectvolle omgangsvormen' en over in hoeverre verschillende religieuze en/of culturele waarden gerespecteerd moeten worden. De reacties waren uiteenlopend. Vanuit PvdA, D66 en het CDA klonken geluiden als: 'De hand schudden is een uiting van respect en beleefdheid. We mogen verwachten dat iemand met een ander geloof dat ook opbrengt'. Wel waren velen het erover eens dat Verdonk anders om had kunnen gaan met de reactie van net die ene imam. Alle andere aanwezige imams hadden haar namelijk wel de hand geschud. Ze zou het incident in samenwerking met *De Telegraaf* dan ook flink hebben opgeblazen. Een columnist in *Trouw* noemde haar zelfs een olifant in een porseleinkast, met een pijnlijk gebrek aan inlevingsvermogen, tact en respect voor een andere cultuur.

De straatcoaches van Slotervaart

Begin dit jaar was er in Amsterdam sprake van straatcoaches in het stadsdeel Slotervaart die eveneens vanuit hun geloofsovertuiging vrouwen niet de hand wilden schudden. Burgemeester Cohen en stadsdeelvoorzitter Marcouch gaven te kennen, hier geen probleem in te zien en van mening te zijn dat de straatcoaches gewoon hun werk kunnen doen, ook wanneer zij de hand van vrouwen weigeren. Want, zo meende Cohen, zolang de ambtenaar goed functioneert en anderen op een respectvolle wijze bejegt, wordt hij door de weigering om handen te schudden niet belemmerd in zijn functie. Daarnaast is het gebaar van handen schudden geen juridische norm maar een maatschappelijke conventie. Tot slot

zouden de betrokken ambtenaren juist uit respect voor vrouwen hen de hand weigerden.

De uitspraken van Cohen zorgen voor veel commotie. Drie PvdA-raadsleden in het stadsdeel Slotervaart (Cohen en Marcouch zijn beide PvdA'ers) dreigden uit de fractie te stappen. Een van deze raadsleden, Moerlie: "We hebben het hier over mensen die namens de overheid in Nederland andere mensen op hun gedrag aanspreken. En de norm in Nederland is dat als je voor de overheid werkt je elkaar een hand geeft. Dan kun je geen orthodox-radicaal gedrag vertonen. Bovendien voeren zowel burgemeester Cohen als stadsdeelvoorzitter Marcouch een anti-radicaliseringbeleid om orthodox gedrag te voorkomen. Ze zijn op dit gebied inconsequent bezig".¹

Den Haag

Nadat gebleken was dat Cohen geen bezwaar had tegen straatcoaches die mensen geen hand willen geven, stelden de Haagse raadsleden Aline Pastoor (CDA) en Willem van der Velden (LPF) schriftelijke vragen over het standpunt van de gemeente Den Haag inzake het 'handen schudden'. De Haagse wethouder Rabin Baldewsingh zei in reactie op het standpunt van Cohen inzake de straatcoaches nog dat hij het 'geen probleem vindt' als sommige moslims niet de hand schudden van vrouwen: „Het valt me niet op. Eerlijk niet. Pas als er niet wordt gegroet, dan is er een probleem,“ zei hij. Het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Den Haag is in reactie op de schriftelijke vragen van Van der Velden echter van mening dat ambtenaren van de gemeente verplicht zijn iemand de hand te schudden als de klant dat wenst: "ambtenaren met een publieke functie in dienst van de gemeente Den Haag moeten zich in hun optreden naar burgers professioneel en respectvol opstellen," aldus het college.² Deze verplichting geldt ook voor mensen die niet in dienst zijn van gemeente Den Haag, maar wel in opdracht van de gemeente werken.

Overigens ontstond in Den Haag al eerder, in maart 2005 in het kielzog van de genoemde rel rond minister Verdonk en de Tilburgse imam, ophef over al dan niet handen schudden. Nadat een islamitische uitkeringsgerechtigde werd gekort door de Sociale Dienst en naar buiten kwam dat zijn weigering om vrouwen een hand te geven hier een rol in gespeeld zou hebben. 'Geen hand, dan ook geen uitkering' kopte de *Haagsche Courant*.³

Bij nader inzien bleek de zaak toch genuanceerder te zijn. De toenmalige wethouder Pierre Heijnen ontkende dat de man in kwestie gekort was vanwege zijn weigering handen te schudden. Hij zou zich simpelweg onvoldoende ingespannen hebben om aan het werk te komen. Bovendien stelde Heijnen dat, in plaats van een handdruk, een "andere respectvolle begroetingswijze" een aanvaardbaar alternatief was, voor zowel medewerkers in publieke dienst als voor burgers. "Een andere manier van begroeten dan via een handdruk kan zeker ook."⁴

¹ http://surinaams.caribiana.nl/Cultuur/Car20080304_Moerlie

² http://www.ad.nl/denhaag/stad/2258085/Handen_schudden_moet_nu.html

³ *Haagsche Courant* d.d. 16 maart 2005.

⁴ *Haagsche Courant* d.d. 24 maart 2005.

Oordelen van de Commissie Gelijke Behandeling

De gemeente Rotterdam stelt zich op hetzelfde standpunt als het huidige college in Den Haag. Echter, in 2006 diende een man een klacht in bij de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) nadat hij afgewezen was voor de functie van klachtmanager vanwege zijn 'islamitische kledingstijl' en geen hand geven aan vrouwen. De CGB is van mening dat dit onderscheid op grond van godsdienst oplevert (wat religieuze kledingstijl betreft direct onderscheid en wat het handen schudden betreft indirect). Het argument van de gemeente dat de man is afgewezen, omdat hij onderscheid maakt op grond van geslacht door vrouwen de hand niet te schudden en dat dit in de weg staat van een goede functie-uitoefening wordt volgens de CGB niet aannemelijk genoeg gemaakt.⁵ Overigens liet de man in kwestie in verschillende optredens in de media volgend op het oordeel van de CGB zien dat een man die zich zo hard maakt voor zijn eigen religieuze vrijheden, niet automatisch ook inlevingsvermogen en respect heeft voor de vrijheid en rechten van anderen.

Dit oordeel van de CGB, samen met een soortgelijke uitspraak dat een islamitische docente op een vmbo-school te Utrecht mannen de hand mag weigeren, leidde er in 2006 toe dat er in de regering, met name van Verdonk, stemmen opgingen om de Commissie maar geheel op te heffen.⁶

In het tweede aangehaalde oordeel ging het om een islamitische docente die, na al een jaar werkzaam te zijn op een openbare vmbo-school, ophield met mannen de hand te schudden. De directeur schorste haar en stelde haar voor de zaak voor te leggen aan de CGB. Deze bepaalde in november 2006 dat de school niet van de vrouw mag eisen dat zij mannen de hand schudt. Ondanks genoemd oordeel van CGB wordt de docente toch ontslagen. Schooldirecteur Bart Engbers: "Als ze thuis geen hand wil geven, prima. Maar op deze openbare school is iedereen welkom. Discussiëren is prima, maar religieus en ook politiek vlagvertoon moeten thuisblijven." Daar komt bij dat een docente een voorbeeldfunctie heeft, zegt Engbers. "Wij leiden onze jongens en meisjes op voor de arbeidsmarkt. We weten allemaal hoe broos de situatie is voor allochtone jongeren. Dan is het goed als ze tijdens een sollicitatiegesprek ook een hand geven. Wij vinden dat belangrijk."⁷

In 2007 eiste de docente bij de Rechtbank in Utrecht een fikse schadevergoeding van haar werkgever. Zij gaf aan pas na een jaar het 'voorschrift tot behoud van kuisheid der beide geslachten' had ontdekt en daarom 'plotseling' de hand van mannen niet meer wilde schudden.⁸ De Rechtbank in Utrecht besluit dat de docente terecht is ontslagen: "zij heeft op voorhand pogingen om tot een gezamenlijke oplossing of aanpak te komen gefrustreerd, doordat zij zonder vooroverleg met de schoolleiding via een e-mail aan de medewerkers van de school haar besluit had verstuurd."

Over de vraag of scholen docenten kunnen verplichten om anderen de hand te schudden, ongeacht hun geslacht, benadrukt de Rechtbank geen uitspraak te hebben gedaan.⁹

⁵ Oordeel 2006-202.

⁶ <http://www.nrc.nl/binnenland/article537794.ece>

⁷ http://www.ad.nl/utrecht/611010/Docente_weigert_man_hand.html

⁸ http://www.volkskrant.nl/binnenland/article444911.ece/Moslimdocente_eist_fikse_vergoeding_na_ontslag

⁹ <http://www.ad.nl/utrecht/stad/article1627642.ece>

De docente wendde zich hierop tot de Centrale Raad van Beroep, de hoogste bestuursrechter die in hoger beroep oordeelt in ambtenarenzaken. In tegenstelling tot de Rechtbank, kwam de Centrale Raad van Beroep wel tot een inhoudelijke beoordeling van de zaak. De Raad constateerde dat het middel (het hanteren van een uniforme begroetingsregel) een legitiem doel dient en ook geschikt is om dat doel te bereiken. Anders dan de CGB oordeelde de Raad dat het middel ook passend en noodzakelijk is: “in de gegeven omstandigheden is de Raad van oordeel dat een zo veel groter gewicht toekomt aan het belang van de school om ter voorkoming van segregatie en ter bevordering van de duidelijkheid in een multiculturele scholengemeenschap uniformiteit op de wijze, zoals dat is gebeurd, te stellen boven diversiteit, dat de uniformiteit in begroetingswijze passend en noodzakelijk is te achten.”¹⁰

De oproep van Verdonk om de CGB af te schaffen werd door PvdA, D66, GroenLinks en het CDA resoluut afgewezen, maar zij waren wel eensgezind van mening dat de oordelen van de CGB betreffende het ‘handen schudden’ niet opgevolgd dienen te worden.

Het standpunt van het CDA in deze kan overigens als inconsequent gezien worden, gelet op het standpunt van de partij betreffende de zogenaamde ‘weigerambtenaren’. Mensen in dienst van de overheid zouden immers niet op grond van hun religie de hand van iemand van het andere geslacht mogen weigeren, maar ambtenaren van de burgerlijke stand zouden wel de ruimte moeten hebben in verband met hun religie te weigeren homoseksuelen te trouwen.

Juridisch kader

Mensen in dienst van de overheid moeten staan voor de gelijkheid tussen man en vrouw. De vraag is of dat betekent dat een man een vrouw de hand moet schudden. Volgens het kabinet moet er over deze norm geen misverstand bestaan. Echter, de CGB meent dat niet valt te beoordelen of een man die weigert de hand te schudden van een vrouw per definitie discrimineert. In 2006 stelde de CGB vast dat “de weigering om personen van het andere geslacht een hand te geven, *kan* worden opgevat als een ontkenning van de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen, en daarmee als discriminatie” (cursivering BD).¹¹ Echter, de CGB vraagt werkgevers in kwestie eerst of er een alternatieve respectvolle vorm is van elkaar groeten, waarbij geen onderscheid gemaakt wordt tussen man en vrouw. Anders gezegd: wanneer iemand weigert om mannen én vrouwen de hand te schudden, vervalt het argument dat sprake is van discriminatie op grond van geslacht (ook al is het motief hierin gelegen - vergelijk de oplossing die de CGB aandraagt voor ‘weigerambtenaren’ namelijk deze in het geheel geen huwelijken laten sluiten). De sollicitant heeft in het vinden van een alternatieve oplossing overigens ook een verantwoordelijkheid. Wanneer hij of zij deze niet neemt, kan volgens de CGB geen beroep worden gedaan op de vrijheid van godsdienst.

Het begrip godsdienst dient dan ook, in overeenstemming met de Grondwet en verdragen, ruim te worden uitgelegd. Zij omvat niet alleen het geloven in een bepaalde overtuiging, maar ook het zich er naar kunnen gedragen (ook wel

¹⁰ Centrale Raad van Beroep 7 mei 2009 (LJN: BI2440).

¹¹ Oordeel 2006-51.

'handelingsvrijheid' genoemd). Dergelijke gedragingen, die uitdrukking geven aan een geloofsovertuiging, worden daarom ook door de wet beschermd. Deze gedragingen kunnen in voorkomende gevallen wel worden beperkt, namelijk wanneer de rechten en vrijheden van anderen of andere belangen in de samenleving worden bedreigd.

Bij het weigeren personen van het andere geslacht de hand te schudden, beroepen - sommige - moslims zich op islamitische regels en het 'uiten van respect voor de vrouw'. Waar het op neer komt is dat een vrouw bij voorbaat seksuele signalen zou afgeven aan en ontvangen van een man. Daarom is 'handen schudden' tussen de geslachten uit den boze. Het zou juist van respect getuigen wanneer een man de hand van een vrouw niet schudt, omdat hij haar op die manier niet als 'lustobject' zou zien. Iedereen zijn mening over wat respect is. De precieze motivatie van het wel of niet handen schudden van het andere geslacht is juridisch gezien dan ook niet zo belangrijk. De CGB meent namelijk dat het niet geven van een hand in het openbaar aan een persoon van het andere geslacht een gedraging is waarmee iemand gestalte kan geven aan zijn of haar islamitische geloofsovertuiging en een gedraging is die valt onder het begrip godsdienst, zoals beschermd door de wet. Ook wanneer bepaalde opvattingen slechts door een - beperkt - deel van de aanhangers van een bepaalde godsdienst gedeeld worden.

De CGB vindt dat het stellen van de eis dat begroetingen via het schudden van handen plaatsvinden, in sommige omstandigheden, functioneel en noodzakelijk kan zijn voor de goede vervulling van de functie. De CGB vindt dat het in dergelijke gevallen aan de werkgever is om te bewijzen dat sprake is van dergelijke omstandigheden.

Hier komt nog bij dat, zoals al opgemerkt, het schudden van handen geen wettelijke norm is, wat de discussie er des te gecompliceerder op maakt. Wat wanneer iemand om hele andere, niet godsdienstig geïnspireerde, redenen zou weigeren om anderen de hand te schudden?

Volgens etiquettedeskundige Reinildis van Ditzhuyzen is het in het geval van 'handen schudden' de etiquetteregel dat de gastheer de toon zet. In het geval van vmbo-school is het dus de school die leidend is en de regels bepaalt, zolang dit natuurlijk niet botst met de wet. Wat iemand echter buiten werktijd doet, is zijn of haar eigen zaak. De uitspraak van de CGB staat haar dan ook tegen. De CGB zou de "verkeersregels overhoop gooien" en daardoor nog meer onduidelijkheid creëren.¹²

Aan wat voor regels iemand zich echter moet houden in de openbare ruimte, is een heel ander verhaal. Omgangsnormen zijn altijd aan verandering onderhevig en de handdruk is niet universeel geaccepteerd. Het zijn dan ook niet de omgangsvormen en beleefdheidsvormen van mensen onderling die ter discussie staan, maar de neutraliteit van de overheid.

Botsende grondrechten en fundamentalisme als 'vrije keuze'

¹² http://www.ad.nl/utrecht/stad/792412/School_bepaalt_regels_hand_schudden.html

Het is de plicht van de overheid om de belangen van de rechtstaat te waarborgen. In de kwestie rond het 'handen schudden' spelen twee grondrechten een rol die in de grondwet verankerd zijn: aan de ene kant gelijke behandeling (van met name mannen en vrouwen) en aan de andere kant de godsdienstvrijheid. Het is niet de eerste keer dat deze grondrechten met elkaar botsen.

De vraag hier is of religieus gemotiveerd handelen dat ten minste de schijn wekt strijd op te leveren met het beginsel van gelijke behandeling, onderdeel kan zijn van het handelen van een persoon die een overheidsfunctie uitvoert. Door een beroep te doen op de vrijheid van godsdienst bij bijvoorbeeld de invulling van de functie van straatcoach, gaat godsdienst een rol spelen in een overheidsfunctie. Dit lijkt onvereenigbaar met de scheiding van kerk en staat, die een voorwaarde is voor het functioneren van een democratische rechtsstaat. Dit betekent overigens niet dat dit ook maatschappelijke secularisatie tot gevolg heeft.

Het staat dan ook niet ter discussie of iemand in de Nederlandse samenleving er een fundamentalistische levenswijze op na mag houden, maar hoeveel ruimte iemand daarvoor kan claimen in bijvoorbeeld de publieke ruimte of op de arbeidsmarkt. Want, zoals Afshin Ellian stelde in een column in *Elsevier*, wanneer iemand kiest voor een fundamentalistische leefwijze, moet hij of zij ook de beperkingen die een dergelijke leefwijze met zich meebrengt accepteren.¹³ Deze beperkingen legt iemand zich geheel vrijwillig op. Het argument dat fundamentalistische Joden al eeuwen lang deelnemen aan de Nederlandse samenleving en ook geen handen schudden van het andere geslacht, wordt onderuit gehaald door Ellian, want, ja, er zullen Joden zijn die weigeren de hand van een vrouw te schudden, maar zouden zij de functie van straatcoach of een andere overheidsfunctie ambiëren? Waar bijvoorbeeld een islamitische rechter geen hoofddoek mag dragen, een christelijke rechter geen kruisje, mag ook een joodse rechter geen keppeltje dragen. Mocht iemand permanent een keppeltje willen dragen, dan dient hij te aanvaarden dat hij niet in aanmerking komt voor de functie van rechter. De rechterlijke macht dient immers bij uitstek neutraliteit uit te stralen. De vraag kan gesteld worden of dit ook geldt - of zou moeten gelden - voor andere overheidsfuncties? En zo ja, voor welke?

In de discussie rondom ambtenaren van de burgerlijke stand die weigeren homostellen te trouwen is sprake van een vergelijkbare botsing tussen het beginsel van gelijke behandeling en de vrijheid van godsdienst. De CGB stelde onlangs duidelijk dat in dit geval het non-discriminatiebeginsel voorrang heeft.¹⁴ Iemand die voor een overheidsfunctie in aanmerking wil komen moet rekening houden met een mogelijke beperking van de aanspraak op het genot van de vrijheid van godsdienst, wanneer dit genot onvereenigbaar is met de uitoefening van die functie.

Bij het uitoefenen van een overheidsfunctie dient de neutraliteit van de ambtenaar (en dus de scheiding van kerk en staat) gewaarborgd te worden, zeker wanneer het een functie betreft die veelvuldig contact met burgers met zich meebrengt. Het is echter de vraag of iedere godsdienstig gemotiveerde uiting per definitie

¹³ <http://www.elsevier.nl/opinie/weblog/asp/artnr/195995/index.html>

¹⁴ Zie voor uitgebreide informatie over dit onderwerp: <http://www.discriminatiezaken.nl/doc/Factsheet%20weigerambtenaren.pdf>.

onverenigbaar is met het uitoefenen van een publieke functie. Zelfs indien hier consensus over zou bestaan, dient duidelijk te zijn dat dit tot bespottelijke situaties zou leiden. Een man zou dan bijvoorbeeld wel een baard mogen dragen uit esthetische motieven, maar niet om godsdienstige redenen. Hetzelfde zou gelden voor hoofddoeken en het zichtbaar dragen van een kruis.

Bovendien is 'handen schudden' zoals reeds aangestipt geen wettelijke norm maar een maatschappelijke conventie en kan het 'tonen van respect' op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Daarom kan niet zonder meer gesteld worden dat het weigeren van de hand van het andere geslacht per definitie discriminatie is. En zelfs indien dit wel het geval zou zijn, blijft het een zaak van botsende grondrechten. De wetgever heeft geen rangorde aangebracht tussen de verschillende grondrechten, maar het aan de rechter gelaten om in individuele gevallen van conflicterende grondrechten een afweging te maken. Na de eerder aangehaalde uitspraak van de Centrale Raad van Beroep lijkt het er overigens wel op, dat in ieder geval ambtenaren het schudden van handen niet kunnen weigeren met een beroep op de vrijheid van godsdienst.

Het is overigens van belang erop te wijzen dat deze uitspraak niets afdoet aan de godsdienstvrijheid. Die staat niet ter discussie. De uitspraak stelt wel een grens aan de ruimte die in publieke functies bij de (semi-)overheid geclaimd kan worden voor godsdienstig gemotiveerde gedragingen die haaks staan op algemeen aanvaarde maatschappelijke conventies. Het Bureau Discriminatiezaken vindt het positief dat genoemde rechterlijke uitspraak een grotere mate van duidelijkheid verschaft in deze kwestie.

Dit neemt echter niet weg dat in veel situaties nog onduidelijkheid kan bestaan over de wenselijkheid, noodzaak of verplichting tot het schudden van handen. Dergelijke situaties dienen nog steeds per geval bekeken te worden. Hierin is en blijft het van belang dat beide partijen zich openstellen om tot een oplossing te komen. Voor advies hierover kunt u te allen tijde contact opnemen met het Bureau Discriminatiezaken.

Bureau Discriminatiezaken

Hollands Midden en Haaglanden

FACTSHEET 2008/2 (UPDATE 18-6-2009)

Het Bureau Discriminatiezaken publiceert geregeld factsheets over actuele onderwerpen die met gelijke behandeling te maken hebben. In deze factsheets worden achtergronden en feiten op een rijtje gezet. De factsheets zijn bedoeld om onjuiste beeldvorming en vooroordelen tegen te gaan en waar mogelijk ook specifieke knelpunten op het gebied van gelijke behandeling in kaart te brengen.